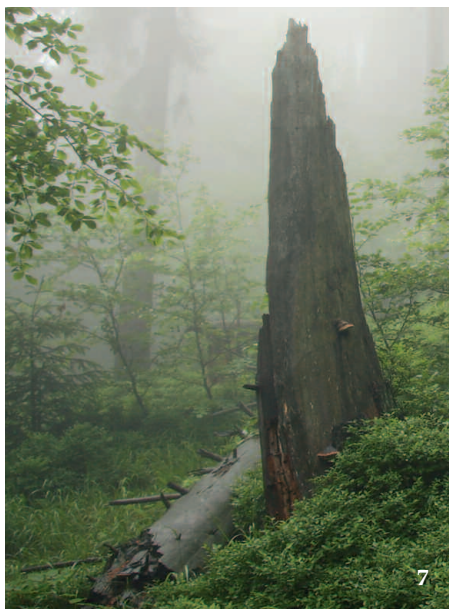

fabricii, obr. 5b), s výskytem omezeným pouze na horské louky, patrně v Beskydech vymřel po zániku tradičního pastevního hospodaření (Konvička a kol. 2005). Neexistují však žádné dokladové exempláře a údaje o výskytu tohoto druhu na území České republiky mohly podle J. Stanovského (ústní sdělení) vzniknout záměnou se stěvlíkem nepravidelným (*C. irregularis*). Naopak stěvlík hrbolátý (*C. variolosus*), rovněž evropsky chráněný soustavou Natura 2000, je v CHKO Beskydy dosud široce rozšířený (Spitzer a Konvička 2010). Od ostatních příbuzných tento matně černý druh snadno rozpoznáme podle velkých hlubokých jamek na krovkách (viz obr. na 3. str. obálky). Vyskytuje se nejčastěji v okolí potoků, pramenišť nebo na síhlách, jak se na Valašsku říká podmáčeným, rašelinným loukám. Zimu přečkává převážně pod kůrou tlejících stromů, kterých najdeme v Beskydech v korytech potoků poměrně velké množství.

Klíčovou pro ochranu saproxylických brouků v Moravskoslezských Beskydech se zdá být NPR Mionší. Jde o jediné známé místo výskytu lesáka *Cucujus haematodes* (*Cucujidae*) a jednu z mála lokalit „naturového“ rýhovce pralesního (*Rhysodes sulcatus*, obr. 6) v ČR. Právě rýhovec pralesní podle M. C. D. Speighta (1989) indikuje z pohledu ochrany přírody mezinárodně významné porosty zasluhující nejpřísnější ochranu. Ve většině střední a západní Evropy už vyhynul, v dalších oblastech přežívá v izolovaných refugiiích. Na našem území byl rýhovec nalezen kromě Mionší i v Hostýnských vrších nebo v oborách

7 NPR Mazák – jedno z mála míst, kde byly smrkové porosty po napadení lýkožroutem smrkovým (*Ips typographus*) ponechány přirozenému vývoji. V tlejících torzech najdeme roháčka jedlového i kornatce velkého. Snímky J. Procházky

u Hluboké nad Vltavou. Tento 6,5–8,3 mm velký druh obývá tlející jedlové, bukové, jasanové nebo dubové dřevo, zvláště větších průměrů. Vyznačuje se řetízkovitými tykadly, charakteristickým tvarem štítu se třemi podélnými prohlubněmi, rýhovanými krovkami a kaštanově hnědou barvou.

Aktuálně se řadí mezi stěvlíkovité brouky, některými autory však bývá vyčleňován do samostatné čeledi *Rhysodidae*.

NPR Mionší obývají též roháček jedlový, kovařík *Crepidophorus mutilatus*, dřevomil *Xylophilus corticalis* nebo *Prostomis mandibularis* z čeledi *Prostomidae*, rovněž zástupci typičtí pro zachovalé porosty. V nejznámějším beskydském pralesi se vyskytuje i „naturový“ lesák rumělkový (*C. cinnaberinus*), který se zde vyvíjí hlavně pod kůrou javorů a buků (obr. 4). V nížinách bývá v posledních letech nalézán i mimo zachovalé porosty, zvláště pod kůrou starých topolů (např. Živa 2008, 4: 172–173).

Udržení druhové bohatosti jedlobukových lesů CHKO Beskydy je v současné době věnováno značné úsilí. Vznikají nové rezervace (např. PR Uplaz, PR Makyta, PR Kršle), na mnohých místech je dosazována jedle a mladé stromky chrání oplůtky nebo ovčí vlna před okusem zvěří. Živočiškové vázání svým vývojem na jedli tak stále mají šanci na přežití. A přestože mnohé druhy z krajiny prokazatelně mizí, lze tu stále objevovat druhy z této oblasti dosud neznámé, např. drabčíky *Euconnus transsylvanicus*, *Gyrophana rousi* a *Trimium latiusculum* (Boháč a Matějčík 2008), nebo kůrovce bělokaza pruhovaného (*Scolytus multistriatus*) a dřevokaza *Trypoderon laeve* (Procházka a kol. 2014).

Použitá literatura uvedena na webu Živa.

Vznik článku byl podpořen Jihomoravským centrem pro mezinárodní mobilitu v rámci projektu Brno Ph.D. Talent.

Miroslav Šebela

Vlha pestrá, skvost naší přírody

V naší ornitofauně není mnoho druhů, které by se mohly honosit tak barevným peřím, jaké nosí vlha pestrá (*Merops apiaster*). Pokud si však vzpomene na ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*), dudka chocholátého (*Upupa epops*) nebo mandelíka hajního (*Coracias garrulus*), potom máme kompletní skupinu našich srostloprstých ptáků (*Coraciiformes*), které nespojuje jen exoticky zbarvený šat, ale rovněž zvláštním způsobem utvářené nohy, tedy jejich v různé míře rostlé prsty.

Ve světě existuje celkem 25 druhů vlh, většina z nich žije v subsaharské Africe. Pouze čtyři druhy lze nalézt v teplých částech palearktické oblasti (s přesahem do orientální oblasti v tropické Asii), z nichž právě vlha pestrá obývá největší areál. Vyskytuje se od jihozápadní Evropy až do středoasijských republik, můžeme ji potkat až u pomezí Indie a severní hranice jejího hnízdního rozšíření, která ještě v polovině 20. stol. dosahovala přibližně na úroveň jižního Slovenska, sahá dnes do severního Dánska a do Pobaltí. Izolovaná

populace vlh žije trvale i v jižní Africe. V posledních desetiletích zaznamenávají ornitologové v celé Evropě opravdu velmi silnou expanzi tohoto druhu směrem na sever a pravidelná pozorování např. ve Skandinávii trend potvrzují. Stejně jako rozšiřování areálu lze konstatovat i postupné zvětšování evropské populace – v současnosti se její početnost odhaduje asi na půl milionu párů, přičemž většina osídluje jižní části kontinentu.

V jednotlivých středoevropských zemích se populace vlhy pestré usazovaly

v nepravidelných vlnách, ale s podobným efektem. Např. v Německu existují písemné zprávy o výskytu druhu od první poloviny 18. stol. až do r. 1880, další invaze byla zaznamenána v letech 1929–30. Dlouhá desetiletí bez těchto nádherných opeřenců ukončila 60. léta minulého stol., kdy se vlhy znovu objevily v Dolním Sasku. Na konci století už čítala německá populace přibližně 200 párů a v r. 2005 zde hnízdilo kolem 500 párů. Obdobně došlo k růstu populace v Polsku, kde začaly vlhy hnízdit také až ve druhé polovině 20. stol. Naopak růst slovenské populace v poválečných letech kulminoval na začátku 80. let a potom jejich počty klesly, stejně jako v Maďarsku.

V České republice se první hnízdění vlh odehrálo v r. 1954 blízko Lednice a i v následující historii naší populace hrají lokality jižní Moravy hlavní roli. Hnízdní páry se často sdružují a vytvářejí kolonie, které mohou čítat i několik desítek jedinců. U nás tomu tak zpočátku nebylo, roztroušeně zde hnízdily ojedinelé páry a pouze u Bulhar na Břeclavsku se každoročně objevovalo více párů. Když tato hnízdní kolonie v r. 1965 zanikla, nastalo údobí bez pravidelného hnízdění. Až během 70. let se vlhy znovu objevily i na Přerovsku nebo Kroměřížsku. Postupné opětovné šíření gradovalo začátkem tohoto století, kdy se početnost moravské populace odhadovala na minimálně 200 párů využívajících asi 30 lokalit. V posledních letech proniká druh také do různých regionů

- 1 Na vyhloubení hnízdní nory i na krmení mláďat se u vlhy pestré (*Merops apiaster*) podílejí oba rodiče. Sameček má o něco delší střední ocasní pera.
- 2 Mláďata několik dnů před opuštěním hnízdní nory přicházejí rodičům v ústrety a očekávají potravu u vchodu.
- 3 Vážky představují v potravě vlh podstatný podíl, zvláště když se hnízdní kolonie nachází v těsné blízkosti mokřadu. Z vodních bezobratlých loví i znakoplavky (*Notonectidae*).
- 4 Jako výborní letci věnují vlhy péči o své opeření hodně času, protahují přitom křídla i celé tělo.

přísně chráněna v kategorii ohrožených druhů a přímé nebezpečí od člověka by jí hrozit nemělo, zvláště když se do povědomí našich včelařů tento vzácný pták jako predátor včel zatím nedostal. Ovšem její způsob hnízdění k ohrožení vést může a nejednou se tak stalo. Vlhly si vyhrabávají ve stěnách pískoven a hlíníků (hlinišť) asi 1,5 m dlouhé hnízdní nory, kde snáší vejce (4–6) a vychovávají mláďata. A právě staré pískovny a podobné útvary bývají zaváženy odpadem nebo různě technicky rekultivovány, a tak míst vhodných k hnízdění stále ubývá. Vzhledem k potravní specializaci potřebují vlhy celoročně dostatek hmyzu, a proto zimní období přechkávají v teplých krajích. Naše vlhy se před odletem do afrických savan sdružují během srpna do větších hejn, na začátku září prolétají dunajskou nížinou a podle kroužkovacích dat směřují nad řeckými ostrovy dále k jihu. V květnu následujícího roku se na svá hnízdiště vracejí.

Vzpomínky...

Za svými prvními vlhami jsem musel vyjet dost daleko. Bylo to v r. 1977 a druh hnízdil v Československu pravidelně jen na jižním a východním Slovensku. Lokalita Sikenica, kam jsme s přítelem, vynikajícím slovenským fotografem a kameramanem Jindro Vlachem v létě toho roku zajeli, mě příliš neuchvátila. Nádherní včeláři hnízdili na okraji vesnického smetiště a hnízdní stěnou jim byl napůl zborcený hlinitý val, přičemž jedno hnízdo bylo vyhrabáno snad jen 15 cm nad zemí v břehu úvozové cesty. A ptáci byli na tehdejší závěrku fotoaparátu (Praktisix) příliš rychlí.

Skutečné hnízdní stěny jsem pak mnohokrát míjel v Rumunsku v prašných kaňonech vyprahlé Dobrudže, kde hnízdívало

Čech, kde bylo opakovaně, ačkoli nepočetně, pozorováno i hnízdění.

Přestože se tento pozitivní děj odehrává v určitých časových intervalech, kdy expanzi střídá útlum, početnost vlh se i v současnosti trvale zvyšuje. Vlha pestrá je reprezentantem teplomilných druhů živočichů, kteří reagují na změny klimatu a oteplování kontinentu zvětšováním svého areálu a stoupající početností. Podstatným impulzem je zřejmě zvyšující se dostupnost potravy v návaznosti na dlouhá a teplá letní období, která jsou v posledních letech na jižní Moravě zaznamenávána.

Jde o úzce specializovaného hmyzožravého ptáka, který loví výhradně za letu. Je k tomu přizpůsoben – jako velmi rychlý a obratný letec s vynikajícím zrakem uloví bez problémů i nejobratnější jedince z řádu blanokřídlých (*Hymenoptera*). Jeho krásné slovenské pojmenování včelárik zlatý prozrazuje „problémovou“ stránku potravního zaměření, tedy že konzumuje včely a je v tomto směru nepřitelem včelařů. To dokládá v literatuře uvedený případ, kdy včelař ze Slovenských Ďarmot zastřelil v květnu 1947 za den u svého včelína 20 vlh. Naštěstí je dnes vlha pestrá

i několik desítek párů najednou. Bylo zřejmé, že právě na Balkáně jsou teplomilné vlhy doma. Exotičtí ptáci s nezaměnitelným trylkem nám zpestřovali pravidelné pobyty v deltě Dunaje.

Když v r. 1989 zahnízdily vlhy ve staré pískovně u Syrovic nedaleko Brna, byl jsem první, kdo se na ně přijel podívat. Pozorovat vlhu s otakárkem fenyklovým v zobáku, jak sedí nad kvetoucím bodlákem nebo na větvi plné dozrávajících meruňek, je harmonie barev. Fotografování plachých ptáků přineslo však jen statické pózy a rozčarování z nepostižitelnosti okamžiku.

Gratulanti na Betlémě

Už tři desítky let existuje malý mokřad pod Pálavou, který lemuje část staré pastviny udržované nepočettým stádem ovcí. Původně zde zůstala opuštěná šterkovna plná odpadu po ukončení těžby a ruiny zbořeného kravína. Dnes jde o přírodní památku Betlém (slouží jako studijní plocha Moravského zemského muzea v Brně) s druhovou pestrostí, jaká se nikde v okolí nevidí. V rákosinách, pod vodou i na souši, a týká se to jak živočichů, tak rostlin. Jako zoolog jsem zde zažil různá překvapení a většinou ryze pozitivní. Je také třeba přiznat, že jsem šel vždy štěstí trochu naproti – průběžně jsem bagroval nové tůně, odlesňoval a čistil staré, ořezával vrby na hlavatě, kosil pastvinu a pečoval o staré stromy, i když dávno padly k zemi. Starám se o tuto lokalitu – podle mého přesvědčení – nejlepším možným způsobem. Hned první rok jsem ji oplotil a dlouhá desetiletí ji hlídám před rušením.

Mám narozeniny den po sv. Anně a od horkého léta 1998 se nestalo, abych v tyto dny nepobýval na základně u betlémského mokřadu. Čekám pokaždé, zda se nad lužním lesem ozve známý trylek a šik elegantních gratulantů začne defilovat na obloze. Poprvé přiletělo 25 vln pestrých a na tři týdny si přisvojily celou lokalitu. Když zdecimovaly místní populace vos, čmeláků, vážek a jiných bezobratlých, zmizely. Ale následující rok se objevily znovu, s malým zpožděním, ale v dvojnásobném počtu. Vzrůstající naděje se přenesla do dalšího roku, a když znovu přiletěly, bylo téměř jisté, že se zde začíná odvíjet nová kapitola v historii mokřadu. Téměř na den

přesně každý rok přilétalo obrovské hejno čítající někdy přes 300 vln, aby zde odpočívaly, lovily a ve stěně starého lužního lesa přespávaly. Během dne se rozptylují po krajině a oživují nezaměnitelným hlasem oblohu nad vinohrady i vesnicemi. V hejnu převažují čerstvě vyvedená mláďata neustále žadonící o potravu, která rodiče dokrmují na uschlých vrbách v ploše přehradního jezera. Někdy se zdrží i měsíc, výjimečně do prvního zářijového týdne, aby je během jediného dne odvedl instinkt jižním směrem.

Posledních pět let přilétá k mokřadu hejno menší, čítající přibližně do 80 kusů a jen výskyt dalších skupin na jiných lokalitách Břeclavska potvrzoval, že šíření vln pokračuje. Dokonce se objevila nová hnízdiště a stará obsazovala více párů. Bylo zřejmé, že není proč čekat: během zimy jsem vyhloubil ve zbytku starého hrůdu (šterkopískové naplaveniny) asi 1 m hlubokou rýhu – vzpomínka na Sikenici dávala naději, že to musí stačit. Břežnová vlhkost strhla kus kolmé stěny a zbytek dokonala liška, která si sem přišla vyhrabat záložní noru. Poslední úpravy jsem nechal až na začátek května. Bylo 6. května a chybělo jen několik metrů do konce výkopu, když se ozvala první vlha a vzápětí další a další. Zřetelně unavené z daleké cesty se posadily do koruny rozložitě osiky a obhlížely známé místo změněné čerstvou jizvou.

Ještě v podvečer jsem se vrátil a z daleky pozoroval jeden pár, jak nalétává nad výkop a chvílemi v něm i mizí. Zvědavost vyhrála a při první kontrole jsem zjistil, že na třech místech bylo hrabáno a s trochou fantazie byly patrné okraje budoucích hnízdních nor. Od toho dne jsem hlídal lokalitu s ještě větším nasazením a postupně se začal s kolonií sžívat. Plaší ptáci tvrdě odmítali jakoukoli změnu v jejich okolí, což znamenalo znovu vzít rýč a uzemnit fotokryt hluboko pod horizont. Opravdově uklidnění přišlo po několika týdnech, kdy se z nor začala ozývat mláďata. Další dny strávené v blízkosti kolonie patřily k nezapomenutelným zážitkům, které s sebou práce terénního zoologa někdy přináší. A opět to byl poslední červencový týden, který znamenal radost a hned dvojnásobnou. Den po sv. Anně se nad betlémským mokřadem začaly ozývat vlhy, ale ne

5 Exotické zbarvení těchto ptáků vynikne při pohledu shora na jejich roztažená křídla. Obě pohlaví jsou až na detaily těžko rozpoznatelná.

6 Některé hnízdní nory si páry vyhrabaly jen půl metru nad zemí (viz text).

7 Vlety a výlety z hnízdních nor jsou velmi rychlé – pouze v jednom okamžiku vlha u nory zpomalí, aby si srovnala křídla i tělo. Snímky M. Šebely

ty místní, byly to desítky jiných ptáků, kteří oblékali nebe nad pastvinou a zdravili se s domácními. Následující den, 85 dnů od přiletu na nové hnízdiště, vyletělo z hnízda první vzrostlé mládě a za několik dnů zůstala hnízdní stěna opuštěná.

Vyhnízdění 8 párů vln pestrých na Betlémě nepřineslo pouze zvýšení druhové diverzity ornitofauny podpálavské nivy a subjektivní uspokojení zoologa z úspěšně završeného počínu. Okamžité využití nabídnuté příležitosti v podobě vybagrované jámy naznačuje způsob, jakým by bylo možné tomuto ptačímu druhu pomoci při osídlování naší krajiny, kde existuje řada vhodných lokalit pro podobné zásahy. A není důležité, zda se těchto aktivit chopí státní správa nebo soukromí vlastníci pozemků. I když vlhy okamžitě nezahnízdí, vzniklé novotvary napomohou obohatit životní prostředí o jiné, neméně zajímavé druhy živočichů.